

ПОДОЛАННЯ СКЛАДНИХ ВИПАДКІВ КОЛІЗІЙ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

МОСКАЛЮК Олександр Володимирович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права ННІ права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

<https://orcid.org/0000-0002-5310-9507>

УДК 340.131

DOI 10.32782/LAW.UA.2023.2.3

У статті здійснено аналіз шляхів подолання складних випадків колізій у конституційному законодавстві. Мовиться про випадки, коли застосування колізійних принципів унеможлиблюється внаслідок розміщення норм права в одному нормативно-правовому акті за умови, що вони не знаходяться між собою у відносинах загальної та спеціальної норми. Така ситуація пов'язана з тим, що законодавець не врахував певного перебігу подій, внаслідок чого на застосування претендують дві взаємовиключні правові норми. Вибір правової норми в цих обставинах можна здійснювати за допомогою тлумачення принципів права. Один з варіантів інтерпретації принципу верховенства права в цьому випадку передбачає вибір найменш сприятливої для органу державної влади правової норми. Відповідний підхід відповідатиме також положенню частини другої статті 19 Конституції України.

Ключові слова: колізії правових норм, принципи вирішення колізій, тлумачення правових норм, принципи конституційного права.

Тема подолання колізій у законодавстві неодноразово висвітлювалася в юридичній літературі. У першу чергу варто відмітити роботи В. Ротаня, С. Погребняка та А. Мірошниченка. Що стосується проблем подолання колізій у конституційному законодавстві, то фактично єдина публікація, яка варта уваги, – це публікація І. Пономаренко [1]. Між тим, сучасний стан конституційного законодавства в окремих випадках не до-

зволяє використовувати класичні колізійні принципи для розв'язання суперечностей між правовими нормами. Відтак, у межах цієї публікації ми спробуємо проаналізувати, які можливі варіанти подолання колізій у нестандартних ситуаціях у конституційному законодавстві.

Під колізіями в законодавстві розуміється різновид юридичних протиріч, що виникають за наявності як мінімум двох правових норм (правових приписів), які врегульовують одні і ті самі суспільні відносини, але внаслідок розходження цих правових приписів за змістом необхідно обрати лише одну норму [2, с. 30]. Це визначення може бути адаптоване до всіх галузей права, у тому числі і до конституційного права. Відтак, виглядає логічним, що для подолання колізій у конституційному законодавстві слід використовувати відомі ще з часів римського права колізійні принципи *lex specialis derogat generalis* (лат. «спеціальний закон відмінняє (витісняє) загальний закон»); *lex posterior derogat priori* (лат. «пізнішим законом відмінняється більш ранній»); *lex posterior generalis non derogat priori specialis* (лат. «наступний загальний закон не скасовує більш ранній спеціальний закон аналогічної юридичної сили»). Ці принципи виходять з презумпції розумності законодавця: так як закони обмірковуються ретельно, то при їх тлумаченні необхідно виходити з припущення, що законодавець мислить послідовно і не допускає протиріччя з самим собою [3, с. 78]. Так, колізій-

ний принцип *lex specialis derogat generalis* у розрізі презумпції розумності законодавця означає, що законодавець створив спеціальну норму саме з метою, щоб врегулювати певний вид суспільних відносин інакше, ніж їх регулює загальна норма. Своєю чергою, правило *lex posterior derogat priori* означає, що приймаючи нову норму, законодавець тим самим хотів скасувати попередню, яку він вважає застарілою. Ці презумпції ґрунтуються на логічному законі несуперечності, згідно з яким неможлива ситуація, коли обидва суперечливих твердження є істинними. Він застосовується, якщо в тексті норми відшукуються норми, що суперечать одна одній. Керуючись цим законом, слід узгодити їх, адже законодавець уявляється таким, що мислить несуперечливо [4, с.42]. Утім, в окремих виняткових випадках, колізійні принципи можуть поступатися іншим критеріям вибору правової норми. Проте, все ж така ситуація виглядає доволі рідкою. І в цьому разі суб'єкт вибору правової норми в процесі розв'язання колізій повинен здійснювати спростування припущення розумності законодавця.

Також можливі ситуації, коли колізійні принципи не можуть допомогти при розв'язанні колізій у конституційному законодавстві. Зокрема, колізійні принципи не можуть бути використані при суперечності норм, які знаходяться в одному нормативно-правовому акті та не можуть бути співставлені як загальна та спеціальна правова норма.

Так, у частині першій статті 77 Конституції України передбачено, що чергові вибори народних депутатів проходять в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної ради. У той же час частина п'ята статті 76 вказує, що термін повноважень парламенту складає п'ять років. Ці норми не суперечать одна одній за умови, коли всі парламентські вибори є строковими. Проте, якщо законодавчий орган обирався на дострокових виборах, тоді з'являються протиріччя. Нинішній парламент був обраний на позачергових виборах 21 липня, набув повноваження 29 серпня 2019 року. П'ятий рік роботи цього парламенту розпочався 29 серпня 2023 року. Якщо керуватись статтею

77, то вибори повинні пройти 29 жовтня 2023 року. Втім, це означатиме, що термін повноважень парламенту складе не п'ять років, а трохи більше чотирьох років. Якщо використовувати статтю 76 Конституції України, то вибори мають відбутися у 2024 році. Очевидно, що така проблема виникла у зв'язку з тим, що законодавець у процесі написання Конституції елементарно не врахував можливість обрання парламенту на позачергових виборах. Складність розв'язання цієї ситуації додатково пов'язана з тим тим, що має місце «накладка» прогалини в законодавстві та колізії між нормами права.

Таке явище є доволі рідкісним, хоча окремі автори відзначають, що непоширеним випадком є прогалини, причиною яких є наявність двох норм, що знаходяться між собою у відносинах суперечності, використовуючи при цьому термін «колізійна прогалина» [6, с.114]. До «колізійних прогалин» відносять ситуації, коли між нормами єдиного нормативного акту чи вимогами норм різних актів існує абсолютне протиріччя, а отже, внаслідок суперечливості змісту норм дія таких норм знищується і утворюється прогалина.

Слід відмітити, що на можливість існування в законодавстві колізійних прогалин наголошував ще Є. Васьковський. Щоправда, він не застосовував самого терміна «колізійна прогалина». Так, він зазначав, що якщо дві норми, що суперечать одна одній, жодним чином не можуть бути примирені між собою і якщо немає достатніх підстав для того, щоб надати перевагу одній з них, то не залишається нічого іншого, як визнати їх взаємно знищувальними, тобто, неіснуючими, тобто чинити так, наче їх зовсім немає, тобто, наче з питання, яке ними вирішується протилежним чином, в чинному праві наявна прогалина [3, с.80]. Таку позицію ми вважаємо хибною. Фактично, за цих обставин суб'єкт правозастосування виходитиме за межі своєї компетенції, оскільки для подолання прогалини необхідно використовувати аналогію. У той час як аналогія використовується лише у випадку прогалини, тобто повної відсутності правових норм з певного правового питання, яке потребує правового регулювання. На помилковості

суджень В. Лазарева щодо поняття «колізійної прогалини» наголошує і О. Марін, який вказує, що колізія і прогалина є відхиленнями в різні боки від нормального становища. Прогалина в бік відсутності нормативного регулювання, колізія – у бік її надміру [7, с.29].

Справді, при прогалинах у законодавстві вибір правової норми здійснити неможливо, оскільки відсутня правова норма, яка підлягає застосуванню. У розглянутому ж прикладі, особа, яка здійснює застосування правової норми, незважаючи на складність вирішення ситуації, зобов'язана здійснити вибір однієї з двох норм. У той же час, оперування поняттям «колізійна прогалина» дає змогу краще зрозуміти правову природу відповідного явища і при виборі правової норми керуватися принципами права.

У розрізі описаної колізії вибір правової норми повинен відбуватися на підставі встановлення, втілення якого правового принципу є інститут виборів. Очевидно, що цей правовий інститут реалізує принцип народного суверенітету, закріпленого в статті 5 Конституції України. Легітимність влади є тим вищою, чим частіше відбуваються вибори. Таким чином, за умови рівності юридичної сили обох правових норм, у більшій мірі принципу народного суверенітету відповідатиме норма, передбачена статтею 76 Конституції України.

Наведу ще один аргумент на користь такого вибору. У публічних галузях права у відносинах «людина-держава» при колізії вибір слід здійснювати на користь найбільш сприятливої для особи норми. Як зазначає О. Уварова, вимога щодо надання у випадку суперечливості приписів чинного законодавства тлумаченню на користь невідданого суб'єкта може бути обґрунтована через звернення до статті 57 Конституції України, яка гарантує кожному право знати свої права і обов'язки. Суперечливе й недостатньо чітке формулювання нормативних приписів нівелює таку гарантію [8, с.118]. Якщо держава не здатна забезпечити видання зрозумілих правил, то саме вона і повинна розплачуватися за свої недоліки, потерпаючи від негативних наслідків [9, с.185].

У розрізі окресленої проблеми таке обґрунтування також слід використати. Тільки воно працюватиме свого роду «навіпаки». При регулюванні діяльності органів державної влади перевага має надаватися найменш сприятливій для представників органу державної влади нормі. Раз держава не змогла встановити чіткі та зрозумілі правила гри, то саме її представники і повинні відчувати негативні наслідки від недосконалості законодавства. У протилежному випадку створюється небезпечний і необґрунтований прецедент використання правових норм на користь держави. Такий підхід з формальних підстав також обумовлений положеннями частини другої статті 19 Конституції України, яка передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Відповідатиме він і теоретичним положенням концепції верховенства права, які передбачають необхідність самообмеження державної влади. Влада повинна підкорюватися правовим нормам так само як і громадяни. У протилежному випадку вона не може від них цього вимагати.

Таким чином, здійснений аналіз дозволяє зробити наступні висновки.

1. Подолання колізій норм конституційного права має здійснюватися відповідно до загальновідомих принципів подолання колізій «спеціальна норма має пріоритет над загальною», «кожний наступний акт скасовує дію попереднього».

2. В окремих випадках у конституційному праві застосування колізійних принципів є неможливим, внаслідок «накладки» колізії та прогалини. Така ситуація пов'язана з тим, що законодавець не врахував певного перебігу подій, внаслідок чого на застосування претендують дві взаємовиключні правові норми. Подібні випадки можуть бути кваліфіковані як «колізійні прогалини».

3. При «колізійних прогалинах» вибір правової норми відбувається за допомогою тлумачення принципів права. Один з варіантів інтерпретації принципу верховенства права в цьому випадку передбачає вибір найменш сприятливої для органу державної

влади правової норми. Відповідний підхід відповідатиме також положенню частини другої статті 19 Конституції України.

Література

1. Пономаренко І.С. Динаміка підходів до розуміння колізій у конституційному праві: аналітична і синтетична школи. Часопис Київського університету права. 2011.- № 3. С. 326–330.

2. Москалюк О.В. Подолання колізій між нормами права рівної юридичної сили. Київ. 2013. 216 с.

3. Васильковський Е.В. Руководство к толкованию и применению законов. Для начинающих юристов. Москва. 1997. 128 с.

4. Прийма С.В. Принципи тлумачення норм права. Дис. на здоб. наук. ст. канд. юрид. наук. Харків. 2010. 194 с.

5. Застосування норм права (теорія і практика). Навч. посіб. за заг. ред. Б. В. Малишева. Київ. 2010. 260 с.

6. Лазарев В. В. Применение советского права. Казань. 1972. 200 с.

7. Марін О. К. Конкуренція кримінально-правових норм. Дис. на здоб. наук. ст. канд. юрид. наук. Львів. 2001. 233 с.

8. Уварова О. О. Роль принципів права у процесі правозастосування: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Харків. 2009. 211 с.

9. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика). Харків. 2008. 240 с.

SUMMARY

The article analyzes ways of overcoming complex cases of conflicts of legal norms in constitutional legislation. Conflict-of-laws principles known since Roman law should be used to overcome conflicts in constitutional law (lex specialis derogat generalis; lex posterior generalis non derogat priori speciali, lex posterior generalis non derogat priori speciali). However, this is the case when conflict-of-laws principles cannot be applied because of the fact that they are contained in a single instrument, provided that they are in a relationship between a general and a special rule. The choice of legal norm in these circumstances can be made through the interpretation of principles of law. One way of interpreting the rule of law in this case is to choose the rule that is least favourable to the public authority. Such an approach would be consistent with the provision of article 19 of the Constitution of Ukraine.

If the state cannot establish clear and understandable rules of the game, then its representatives should feel the negative consequences of imperfect legislation. In the opposite case, a dangerous precedent is created for the use of law in favour of the State. Such an approach would be consistent with the theoretical framework of the rule of law, which provides for the self-limitation of State authority. Power must obey legal norms as much as citizens. Otherwise, the authorities cannot demand this from citizens.

Key words: conflicts of legal norms, principles for resolving legal conflicts, interpretation of legal norms, principles of constitutional law.